

بسمه تعالی

«آمایش فرهنگی مساجد کشور در مقیاس استانی»

چکیده

مسجد به عنوان یک پایگاه مردم‌نهاد از دیرباز در حال خدمت‌رسانی به جوامع اسلامی و حتی غیراسلامی بوده‌است، به طوری که از صدر اسلام تا کنون به عنوان مرکزی برای تصمیم‌گیری‌های مهم برای اقدام‌های بزرگ تاریخی از اهمیت و جایگاه ویژه‌ای برخوردار می‌باشند. این پژوهش با بررسی آمایش فرهنگی مساجد با توجه به گستره سرزمینی و نرخ جمعیت در افق بیست ساله (۱۳۹۵-۱۴۱۵) به دنبال توزیع عادلانه مساجد در کشور بوده، و با شناخت آمایش فرهنگی، جایگاه آن در برنامه‌ریزی توسعه فرهنگی، ضرورت تهیه و اجرا و جهت‌گیری‌های آن می‌پردازد. از نظر هدف کاربردی بوده، و روش پژوهش آمیخته (خبرگانی-GIS) است. در بخش اول فازهای مطالعات کتابخانه‌ای، پرسشنامه‌ای (با جامعه آماری ۱۱۷ نفر خبره) نظرات آنان به کمک نرم افزار (SPSS) تحلیل شده است؛ و در بخش دوم تحلیل فضایی (آمایش سرزمینی) از نرم‌افزار (ARCGIS) بهره می‌برد. نتایج نشان می‌دهد الگوی مناسب برای آمایش مساجد به ترتیب اولویت ابعاد آموزشی، تبلیغی و پژوهشی، و شاخص‌های عدالت توزیعی، تعادل‌بخشی و جمعیت بوده، و با توجه به آمارهای موجود از تعداد مساجد و جمعیت استان‌ها عدالت توزیعی مساجد تا افق ۱۴۱۵ مشخص می‌گردد.

کلمات کلیدی: فرهنگ، آمایش، آمایش فرهنگی، مسجد، توزیع فضایی.

The cultural culture of the country's mosajed in provincial settings

Abstract

Masjid has been serving Muslim and even non-Muslim societies for a long time as people's base, so that since initiation of Islam by now, have had a special importance and position as a center for taking important decisions for major historical actions. this research via examining the cultural arrangement of Masjids with regard to the territorial extent and the population rate in the twenty-year horizon (۲۰۱۶-۲۰۳۶), is looking for a fair distribution of mosques in the country, and by knowing the

cultural setting, its place in cultural development planning, the necessity of providing and dealing with its implementation and directions. In terms of purpose, it is applied research, and uses mixed methods (expert-GIS). In the first part of the phases of documentary studies, a questionnaire (statistical population of ۱۱۷ connoisseur) and their opinions were analyzed with the help of software (SPSS), and in the second part, spatial analysis (territorial analysis) uses ARCGIS software. The results show that the appropriate model for the design of Masjid arrangement priority includes educational, propaganda and research aspects, and the indicators of distributive justice, balance and population, and according to the available statistics of the number of Masjid and the population of the provinces, distributive justice The Masjid will be determined by the horizon of ۲۰۳۶.

Keywords: Culture, cultural arrangement, Masjid, spatial distribution, cultural component.

مقدمه

توسعه فرهنگی یکی از مهم‌ترین وجوه توسعه پایدار است که علی‌رغم این که تحت‌الشعاع رکن اجتماعی توسعه پایدار قرار گرفته، نباید از اهمیت بنیادین آن غافل شد. در سند چشم‌انداز بیست ساله و برنامه چهارم توسعه کشور، توجه به برنامه‌های آمایشی به عنوان یک سند بالادستی در تمامی برنامه‌های کشور مورد تأکید قرار گرفته است. اما مقصود از آمایش در آنجا بیشتر مسائل اقتصادی و زیست محیطی است، و با این رویکرد؛ آمایش سرزمین یک راهبرد برای رسیدن به توسعه‌ای هر چه عادلانه‌تر و انسانی‌تر است که در برگیرنده تنظیم روابط بین سه عنصر اساسی انسان، فعالیت‌های انسان و فضای جغرافیایی به منظور استفاده مطلوب از جمیع امکانات می‌باشد. به عبارت دیگر به مطلوب‌ترین، عادلانه‌ترین و پایدارترین آرایشی که به سه مؤلفه مهم جمعیت، سرمایه، منابع طبیعی و محیطی در یک منطقه یا سرزمین داده می‌شود، آمایش سرزمین گفته می‌شود (عندلیب، ۱۳۸۰، ۱۴). از طرف دیگر با توجه به این که در برنامه‌ریزی‌های کوتاه مدت و حتی میان مدت، به توسعه و توزیع جغرافیایی عادلانه و متوازن منابع و امکانات و خدمات فرهنگی کم توجهی شده و به دلیل غلبه نگاه اقتصادی بر چشم‌انداز

و برنامه‌های شش‌گانه توسعه کشور، سهم موضوعات فرهنگی در برنامه‌های توسعه کشور ناچیز بوده و اماکن و مراکز فرهنگی مورد نیاز به اندازه کافی در نقاط مختلف کشور به وجود نیامده و اماکن و مراکز موجود نیز از توزیع متعادل و متوازن برخوردار نبوده و موجب تشدید نابرابری‌ها و ضعف در تعادل فرهنگی و اجتماعی مناطق مختلف کشور شده است.

در این پژوهش با بررسی آمایش فرهنگی مساجد در کشور و جایگاه آن در برنامه‌ریزی توسعه فرهنگی و دیدن اسناد مربوط به برنامه‌های توسعه و چشم‌انداز و ارزیابی نگرش شهروندان نسبت به تغییرات فرهنگی جامعه و به تصویر کشیدن نابرابری‌های فرهنگی، فضایی و اجتماعی و توزیع نابرابر منابع و امکانات و تفاوت در شاخص‌های توسعه فرهنگی، اجتماعی در کشور که ضرورت سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی مبتنی بر آمایش فرهنگی سرزمین را نشان می‌دهد، می‌توان به ضرورت انجام آمایش فرهنگی پی‌برد؛ بنابراین این پژوهش به دنبال دست‌یابی آمایش فرهنگی مساجد کشور به عنوان راهکاری برای تسهیل شرایط استفاده متوازن و عادلانه شهروندان از خدمات قابل ارائه در مساجد است.

در بررسی وضع موجود سرانه فرهنگی و دسترسی مردم به مساجد در کشور نیازمند تجزیه و تحلیل‌های فضایی، شامل عملیاتی است که ترتیب مکانی اطلاعات را در یک یا چند لایه اطلاعاتی بررسی می‌کند، و چنین عملیاتی را می‌توان به دو دسته تقسیم کرد: عملیاتی که مربوط به ارتباط‌های بین موقعیت‌ها می‌شوند و عملیاتی که ویژگی‌های محلی و همسایگی‌ها را مورد بررسی قرار می‌دهند (استار و همکار، ۱۳۷۷: ۱۵۲). گفتنی است فرق تحلیل فضایی با تجزیه و تحلیل آماری داده‌ها در این است که در تجزیه و تحلیل توصیفی فقط آمار و تعداد و میانگین مشخص می‌گردد، ولی در تحلیل فضایی^۱ علاوه بر آمار توصیفی، آمار مکانی داده‌ها نیز بیان می‌گردد؛ به این معنا که مثلاً در خصوص مساجد، علاوه بر تعداد آن‌ها، مکان بیشترین و کمترین تجمع آن‌ها را نیز نشان می‌دهد. مسئله اصلی این پژوهش، تعیین میزان تعادل و عدالت در توزیع مساجد به نسبت جمعیت انسانی در سطح کشور در مقیاس استانی می‌باشد.

مبانی نظری

از زیربنایی ترین عناصر و ارکان توسعه هر کشوری فرهنگ آن کشور است که می تواند ظرفیت و قابلیت زیادی در بقاء و پیشرفت آن جوامع داشته باشد. هر میزان به این مقوله بها داده شود شرایط رشد، بالندگی، پویایی و توسعه آن جامعه بیشتر فراهم می شود؛ آمایش فرهنگی نیز ابزار تحقق آن است که باید در نظام برنامه ریزی کشور به آن توجه شود.

فرهنگ

در نقشه مهندسی فرهنگی کشور؛ «فرهنگ نظام واره ای است از عقاید و باورهای اساسی، ارزش ها، آداب و الگوهای رفتاری ریشه دار و دیرپا و نمادها و مصنوعات که ادراکات، رفتار و مناسبات جامعه را جهت و شکل داده و هویت آن را می سازد» (نقشه مهندسی کشور).

آمایش امور فرهنگی

با سه مفهوم متمایز بکار برده می شود: آمایش کشور با رویکرد فرهنگی، آمایش فرهنگ، آمایش امور فرهنگی (ابراهیمی، ۱۳۹۸: ۵۰) به نحوه توزیع امکانات و خدمات فرهنگی اشاره دارد که وضع موجود فضاهای جغرافیایی ممکن است با حالت مطلوب تطبیق یا تفاوت داشته باشد. حالت مطلوب را می توان باعث عدالت اجتماعی و اصول اخلاقی حاکم بر حقوق شهروندان و نیاز آنان به رشد مادی و معنوی مربوط دانست (احمدی شاپورآبادی، ۱۳۸۸، ۱۱).

عدالت فرهنگی

از منظر عدالت توزیعی یعنی توزیع عادلانه فضا، زیرساخت ها، کالا و خدمات فرهنگی و دسترسی مشابه تمام افراد جامعه در هر مکانی که هستند به امکانات و زیرساخت های فرهنگی (بهرامی کمیل، ۱۳۹۸).

نقشه آمایش فرهنگی

گویای این است که انجام چه فعالیت و ارائه کدام کالا و خدمات فرهنگی، به چه مقدار و حجمی، با بهره گیری از چه امکانات و نیروی انسانی، در کدام پهنه جغرافیایی، با چه پراکندگی و برای چه تعداد جمعیت با چه ویژگی هایی، باید وجود داشته باشد تا موجبات رشد شاخص های فرهنگی فراهم شود (حسنی سوخته سرایی، ۱۳۹۸).

آمایش و آمایش سرزمین

در فرهنگ لغات لاروس، آمایش: «بهترین نوع توزیع جغرافیایی فعالیت‌های اقتصادی با توجه به منابع طبیعی و انسانی». (عندلیب، ۱۳۸۰، ۳). آمایش سرزمین تنظیم رابطه بین انسان، فضا و فعالیت‌های انسان در فضا به منظور بهره‌برداری منطقی از تمام امکانات برای بهبود وضعیت مادی و معنوی اجتماع بر اساس ارزش‌های اعتقادی با توجه به سوابق فرهنگی و ابزار علم و تجربه در طول زمان است. بر این اساس شناخت وضعیت فعلی، امکانات و قابلیت‌ها و استفاده از تمامی ظرفیت‌ها و قابلیت‌های موجود و توجه به ویژگی‌های اقلیمی، فرهنگی و ویژگی‌های خاص در این فرایند بخش عمده کار را تشکیل می‌دهد (توفیق، ۱۳۸۵: ۵۲۶).

پیشینه شناسی پژوهش

شیرازی‌نژاد (۱۳۹۶)، در پژوهشی با عنوان «نقش آمایش فرهنگی در توسعه گردشگری ایران بر اساس الگوی ایرانی - اسلامی پیشرفت، تأثیر «برنامه‌ریزی» آمایش فرهنگی و نیز تأثیر «اجرای» صحیح آن در توسعه گردشگری ایران بر اساس الگوی ایرانی - اسلامی پیشرفت» را مورد بررسی قرار داده است. در خصوص نتایج این گونه برنامه‌ها معتقد هستند «از نظر کمی در برنامه‌ریزی توسعه برنامه اول و دوم موفق بودیم و حتی جلوتر از برنامه پیش رفتیم ولی از نظر کیفی می‌توانستیم به حد مطلوب برسیم. این مسأله در همه ابعاد توسعه‌ای بوده است.

ناظمی‌اردکانی (۱۳۹۳)، در پژوهشی با عنوان «تحلیل وضعیت موجود مساجد در کل شهر تهران» بیشترین و کمترین سرانه مساجد مناطق ۲۲ گانه شهر تهران، بیشترین نیاز و کمترین نیاز مناطق ۲۲ گانه شهر تهران به مسجد با ملاحظه مسافت دسترسی به مساجد، بیشترین و کمترین سرانه مساجد محلات، پرجمعیت‌ترین محله در بین کل محلات، بیشترین نیاز و کمترین نیاز محلات تهران به مسجد، سرانه موجود و مورد نیاز مسجد و مناطق و محلات فاقد مسجد از جمله بخش‌های مهم و ارزشمند این اطلس آمایشی است.

مؤمنی (۱۳۹۶)، در پژوهشی با عنوان «برنامه‌ریزی و توسعه فرهنگی در عصر فرامدرن همراه با ارائه راهکار آمایش فرهنگی برای کشورهای در حال توسعه» شکل‌گیری جامعه جهانی با ابزارهای نوین اطلاعاتی و ارتباطی را بزرگترین دستاورد دوران فرامدرن بر شمرده که شرایط ویژه‌ای را برای کشورهای در حال توسعه فراهم نموده و تأثیرات زیادی را در ابعاد سیاسی،

فرهنگی و اقتصادی بوجود آورده است. آنها معتقدند طبق بررسی‌ها، کشورهای در حال توسعه به دلیل تمرکز روی توسعه اقتصادی، توسعه عمرانی و توسعه ارتباطات و اطلاعات، از برنامه‌ریزی فرهنگی منطبق با جامعه اطلاعاتی غافل شده‌اند. در پایان نیز بر ضرورت ارائه الگوی برنامه‌ریزی توسعه فرهنگی با تأکید بر جغرافیای فرهنگی در ابعاد بین‌المللی و نیز به صورت ملی برای کشورهای در حال توسعه را پیشنهاد نموده‌اند.

سرکارگردکانی (۱۳۹۵)، در پژوهشی با عنوان «تحلیل الگوی پراکنش فضایی مراکز فرهنگی و ساماندهی مناسب کالبدی آن با استفاده از سیستم اطلاعات جغرافیایی» (نمونه موردی شهر مشهد) که با هدف تحلیل الگوی پراکنش فضایی و مکان‌گزینی واحدهای فرهنگی از جمله مساجد، کتابخانه‌ها، فرهنگسراها و خانه‌های فرهنگ در سطح شهر مشهد مقدس انجام گرفته است. با توجه به نتایج به دست آمده از این پژوهش؛ لزوم ساماندهی مراکز فرهنگی در محدوده مورد مطالعه ضروری به نظر رسید، بدین منظور با استفاده از تحلیل تخصیص مکان، مساحت، محدوده و جمعیت خارج از شعاع عملکردی واحدهای فرهنگی مشخص گردیده‌اند.

لشگری (۱۳۹۵)، «کتاب اصول و مبانی جغرافیای فرهنگی با تأکید بر جغرافیای فرهنگی ایران»، دانش جغرافیای فرهنگی را در صدد شناخت فرهنگ و فضای جغرافیایی و تعامل این دو حوزه می‌داند. در این کتاب علاوه بر تبیین رابطه متقابل فرهنگ و محیط، به نحوه پراکندگی نمادها، فرایندها، چشم‌اندازها و هنجارهای فرهنگی در فضای جغرافیایی در ایران توجه ویژه‌ای شده است و استدلال می‌کند که فرهنگ حاکم بر ملت ایران هم از محیط جغرافیایی سرزمین ایران تأثیر پذیرفته و هم بر آن اثرگذار بوده است.

قطبی‌جشوقانی (۱۳۹۷)، «کتاب آمایش سرزمینی استان اصفهان همراه با چشم‌انداز توسعه فرهنگی استان» ضمن پرداختن به ضرورت‌های آمایش سرزمینی استان اصفهان، توسعه فرهنگی استان را منوط به آمایش درست سرزمینی می‌داند و چشم‌انداز توسعه فرهنگی استان را مبتنی بر آمایش سرزمینی، ترسیم می‌نماید.

جمع‌بندی

نقاط افتراق: در مقایسه با سایر پژوهش‌ها این پژوهش با رویکرد آینده پژوهی انجام شده، ضمن داشتن نوآوری روشی به صورت آمیخته به تعیین ابعاد و مولفه‌های اولویت‌دار فرهنگی در مساجد در بازه زمانی بیست ساله به پژوهش می‌پردازد که تا کنون چنین پژوهش انجام نشده است.

نقاط اشتراک: پژوهش‌های مشابهی با رویکرد فرهنگی و آمایش فرهنگی در سطح استانی انجام شده است.

روش تحقیق

روش تحقیق، شامل تجزیه و تحلیل مطالعات میدانی در دو بخش:

بخش اول:

بررسی و تحلیل فازهای مطالعات کتابخانه‌ای-اسنادی به همراه تحلیل نظرات پرسش‌نامه‌های اخذ شده با جامعه آماری ۱۱۷ نفر خبره.

بخش دوم:

تحلیل مکانی مؤلفه فرهنگی مساجد کشور برای دستیابی به الگویی مناسب برای آمایش امور فرهنگی کشور می‌باشد:

الف) تجزیه و تحلیل یافته‌های بخش اول (مطالعات کتابخانه‌ای-پرسشنامه‌ای)

ابتدا با تدوین پرسشنامه مبتنی بر ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌ها؛ بررسی و سنجش روایی و پایایی پرسشنامه‌های تحقیق با نظر خبرگان اقدام شده است، و در ادامه با روش دلفی (خبرگانی) تحلیل آماری داده‌های ابعاد آموزشی، تبلیغی و پژوهشی، و شاخص‌های عدالت توزیعی، تعادل بخشی و جمعیت با اخذ نظر ۱۱۷ نفر جامعه آماری (خبرگان و صاحب نظران) و تحلیل نظرات ایشان به کمک نرم‌افزار SPSS انجام شده است.

ب) تجزیه و تحلیل یافته‌های بخش دوم (تحلیل فضایی)

تجزیه و تحلیل‌های فضایی شامل عملیاتی است که ترتیب مکانی اطلاعات را در یک یا چند لایه اطلاعاتی بررسی می‌کند و چنین عملیاتی را می‌توان به دو دسته تقسیم کرد: عملیاتی که مربوط به ارتباط‌های بین موقعیت‌ها می‌شوند. عملیاتی که ویژگی‌های محلی و همسایگی‌ها

را مورد بررسی قرار می‌دهند (استار و همکار، ۱۳۷۷: ۱۵۲). گفتنی است فرق تحلیل فضایی با تجزیه و تحلیل آماری داده‌ها در این است که در تجزیه و تحلیل توصیفی فقط آمار و تعداد و میانگین مشخص می‌گردد؛ ولی در تحلیل فضایی^۱ علاوه بر آمار توصیفی، آمار مکانی داده‌ها نیز بیان می‌گردد. به این معنا که مثلاً در خصوص مساجد، علاوه بر تعداد آنها، مکان بیشترین و کمترین تجمع آنها را نیز نشان می‌دهد. در ادامه هر کدام از مؤلفه‌های مورد مطالعه با همین توصیف مورد بررسی قرار می‌گیرند.

خودهمبستگی فضایی

خودهمبستگی فضایی به تحلیل این مسأله می‌پردازد که اگر یک سیستم منطقه‌ای را در نظر بگیریم، وجود یک متغیر در یک منطقه بر وجود همان متغیر در مناطق همجوار منطقه مورد نظر چه تأثیری دارد. اگر تأثیر مثبت باشد، یعنی حضور آن متغیر در یک منطقه سبب شود که در مناطق همجوار آن نیز مقدار آن متغیر بیشتر شود؛ اما اگر برعکس وجود آن متغیر تأثیری منفی بر وجود آن در مناطق هم جوار داشته باشد، یعنی سبب کاهش مقادیر آن در مناطق همسایه گردد، به خودهمبستگی فضایی منفی تعبیر می‌شود و در صورتی که تأثیر خاصی نداشته باشد، به عدم خودهمبستگی فضایی تفسیر می‌گردد (راهنما و همکار، ۱۳۸۵: ۱۳).

فرض کنید تعدادی عوارض جغرافیایی با خصیصه مشخصی را در دست داریم، ابزار شاخص موران در ARC GIS نشان می‌دهد که الگوی پراکنش این عوارض با در نظر گرفتن مقادیر خصیصه مورد مطالعه از الگوی خوشه‌ای و یا پراکنده برخوردار است. نتایج حاصله از این تحلیل نشان می‌دهد که آیا مساجد به صورت تصادفی، پراکنده و یا خوشه‌ای در فضا توزیع شده‌اند؟ با محاسبه شاخص موران، و با استفاده از امتیاز استاندارد Z و P-Value به ارزیابی و معنادار بودن شاخص محاسبه شده می‌پردازد (عسکری، ۱۳۹۰: ۶۱).

شاخص موران از رابطه زیر محاسبه می‌شود:

$$I = \frac{n}{\sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2} \frac{\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n w_{ij} (y_i - \bar{y})(y_j - \bar{y})}{\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n w_{ij}}$$

که در آن n تعداد محدوده‌های، \bar{Y} مقدار متوسط درصد رخدادهای نسبت به مساحت محدوده‌ها، Y_i مساحت محدوداً، Y_j مساحت محدوده‌ها، W_{ij} ماتریس وزن مکانی است. این معادله را می‌توان تکه‌تکه کرد. بخش مهم معادله، صورت کسر دوم است که این صورت کسر در بالای این بخش می‌باشد. (بیرانوند و همکاران، ۱۳۹۲: ۶۵۰).

اندازه‌گیری توزیع جغرافیایی

توزیع جهت‌دار

توزیع جهت‌دار میزان فشردگی و یا تمرکز عوارض از میانگین جغرافیایی آن‌ها را اندازه‌گیری کرده و نشان می‌دهد که آیا توزیع داده‌ها از نوعی جهت‌گیری برخوردار است یا خیر؟ (آیا عوارض نسبت به یک نقطه مشخص در جهت معینی کشیده شده‌اند؟) (عسکری، ۱۳۹۰: ۸۹). به طور کلی بسیاری از عوارض و پدیده‌ها به گونه‌ای در فضا توزیع شده‌اند که می‌توان برای آنها یک جهت تعیین کرد و از حالت دایره‌ای تبعیت نمی‌کنند. در چنین شرایطی برای تعیین میزان جهت‌دار بودن پدیده‌ها می‌توان مقادیر پراش واریانس محورهای X و Y بطور جداگانه و مستقل محاسبه کرد. نتیجه‌ای که از بکارگیری این ابزار حاصل می‌شود یک نقشه پلیگونی است که به صورت نمایشی جهت توزیع پدیده‌ها را فضایی ارائه می‌کند. همچنین در جدول اطلاعاتی این ابزار میزان جهت‌دار بودن پدیده‌ها مشخص شده، و بیضی انحراف استاندارد به صورت زیر محاسبه می‌شود:

$$SDE_x = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{X})^2}{n}}$$

$$SDE_y = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (y_i - \bar{Y})^2}{n}}$$

تحلیل خوشه فضایی چندفاصله‌ای

تحلیل خوشه فضایی چندفاصله‌ای که به تابع K ریلی نیز مشهور است، این تابع وضعیت خوشه‌بندی فضایی یا پدیده‌ها در فواصل مختلف جغرافیایی نشان می‌دهد (همان: ۵). این تابع نشان می‌دهد که وضعیت خوشه‌بندی پدیده‌ها در فواصل مختلف جغرافیایی چگونه است.

$$L(d) = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n \sum_{j=1, j \neq i}^n K(i, j)}{n(n-1)}}$$

هرچه منحنی نتایج مشاهده شده بالاتر از منحنی نتایج مورد انتظار باشد، به معنای آن است که مشاهدات در آن فاصله خوشه‌بندی شده‌اند. برعکس هرچه منحنی نتایج مشاهده شده پایین‌تر از منحنی نتایج مورد انتظار باشد، در آن صورت داده‌ها در آن فاصله از هم پراکنده‌تر هستند.

تحلیل لکه‌های داغ

تحلیل لکه‌های داغ^۱ آماره گتیس-ارد جی^۲ را برای کلیه عوارض موجود در داده‌ها محاسبه می‌نماید. امتیاز Z محاسبه شده نشان می‌دهند که در کجای داده‌ها مقادیر زیاد و یا کم خوشه‌بندی شده‌اند. این تابع در حقیقت به هر عارضه در چارچوب عوارضی که در همسایگی‌اش قرار دارند نگاه می‌کند. اگر عارضه‌ای مقادیر بالا داشته باشد، جالب و مهم است ولی به تنهایی ممکن است یک لکه داغ معنادار از نظر آماری نباشد. برای این که یک عارضه، لکه داغ تلقی شود، و از نظر آماری معنادار نیز باشد، باید هم خودش و هم عوارضی که در همسایگی‌اش قرار دارند، دارای مقادیر بالا باشند. جمع محلی^۳ یک عارضه و همسایگانش بطور نسبی با جمع کل عارضه‌ها مقایسه می‌شود. زمانی که جمع محلی بطور زیاد و غیرمنتظره-ای از جمع محلی مورد انتظار بیشتر باشد و اختلاف به اندازه‌ای باشد که نتوان آن را در نتیجه تصادف دانست، در نتیجه امتیاز Z به دست خواهد آمد (همان: ۷۵). آماره گتیس-ارد جی بصورت زیر محاسبه می‌شود:

$$G_i = \frac{\sum_{j=1}^n w_{i,j} x_j - \bar{X} \sum_{j=1}^n w_{i,j}}{s \sqrt{\frac{n \sum_{j=1}^n w_{i,j}^2 - (\sum_{j=1}^n w_{i,j})^2}{n-1}}}$$

الگوی مفهومی (روند پژوهی پژوهش)

الگوی آمایش فرهنگی مساجد کشور

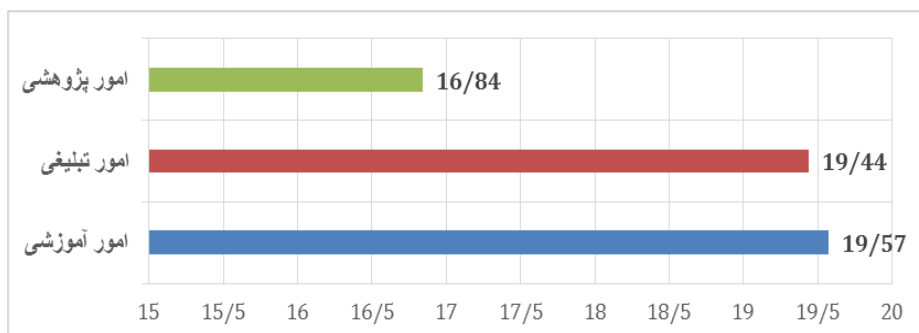

توصیفی شامل جداول فراوانی و درصد در خصوص متغیرهایی از قبیل عنوان مسئولیت، سابقه فعالیت فرهنگی و میزان تحصیلات و در ادامه توزیع درصدی ابعاد، شاخص ها و مؤلفه های طراحی الگوی آمایش امور فرهنگی کشور می باشد. همچنین برای ارائه و مقایسه میانگین وزن داده شده به هر یک از ابعاد، شاخص ها و مؤلفه ها، از شاخص های مرکزی و پراکندگی؛ همچون حداقل، حداکثر، میانگین و انحراف معیار استفاده گردیده است. توزیع نسبی پاسخگویان سؤالات پژوهش برحسب عنوان مسئولیت آنها نشان می دهد که حدود ۹٫۵ درصد معاون، ۶ درصد جانشین، ۳۰ درصد مدیر، حدود ۵۱ درصد کارشناس و حدود ۳ درصد نیز استاد دانشگاه بودند. بنابراین نیمی از پاسخگویان کارشناس بوده اند. توزیع پاسخگویان برحسب سابقه فعالیت فرهنگی آن ها نشانگر آن است که حدود ۳۷ درصد پاسخگویان سابقه فعالیت فرهنگی خود را کمتر از ۱۰ سال، ۲۲٫۵ درصد ۱۰ تا ۱۵ سال، حدود ۱۴ درصد ۱۵ تا ۲۰ سال و حدود ۲۶ درصد بیشتر از ۲۰ سال اعلام کرده اند. بنابراین حدود ۶۰ درصد پاسخگویان دارای سابقه فعالیت فرهنگی بیشتر از ۱۰ سال بودند. حدود ۷ درصد پاسخگویان سؤالات پژوهش دارای تحصیلات فوق دیپلم، ۳۵ درصد کارشناسی، حدود ۳۹ درصد کارشناسی ارشد و حدود ۱۹ درصد نیز دارای تحصیلات دکتری بودند. در مجموع حدود ۵۸

درصد پاسخگویان دارای تحصیلات تکمیلی بودند

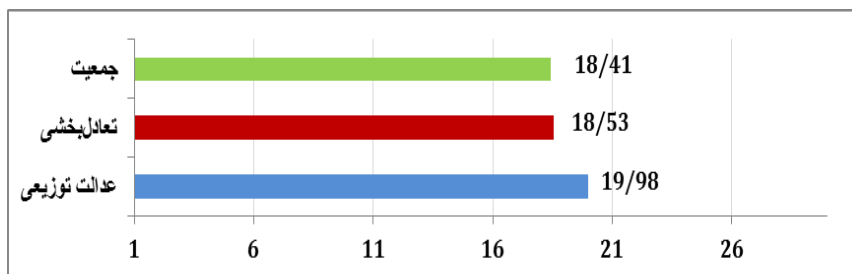
در پاسخ به این پرسش که «به چه میزان با این بعد برای الگوی آمایش امور فرهنگی مساجد کشور موافقت می‌کنید؟» حدود ۸۹ درصد پاسخگویان با امور آموزشی، حدود ۷۵ درصد پاسخگویان با امور پژوهشی و ۸۶٫۵ درصد پاسخگویان نیز با امور تبلیغی برای طراحی الگوی آمایش امور فرهنگی مساجد کشور موافقت و کاملاً موافقت می‌باشند. میانگین وزنی امور آموزشی (۱۹٫۵۷) از نظر پاسخگویان بیشتر از دو بعد امور تبلیغی (۱۹٫۴۴) و امور پژوهشی (۱۶٫۸۴) بوده است. بنابراین برای طراحی الگوی آمایش امور فرهنگی کشور نیاز است به ترتیب به ابعاد آموزشی، تبلیغی و پژوهشی توجه شود.

(نمودار ۱- میانگین وزنی محاسبه شده برای هر یک از ابعاد الگوی آمایش امور فرهنگی کشور)

بررسی وزن اختصاصی هر یک از شاخص‌ها برای الگوی آمایش امور فرهنگی کشور نشان می‌دهد که از نظر پاسخگویان، وزن عدالت توزیعی بیشتر از دو شاخص دیگر است، به طوری که ۵۴٫۵ درصد پاسخگویان به عدالت توزیعی نمره ۵ اختصاص داده‌اند. شاخص جمعیت در رتبه دوم و شاخص تعادل بخشی برای الگوی آمایش امور فرهنگی کشور در ردیف سوم قرار دارد. بر اساس نتایج به دست آمده، حداقل میانگین وزنی هر یک از شاخص‌ها ۱ و حداکثر میانگین ۲۵ نمره بوده است. میانگین وزنی شاخص عدالت توزیعی (۱۹٫۹۸) از نظر پاسخگویان، بیشتر از دو شاخص تعادل بخشی (۱۸٫۵۳) و جمعیت (۱۸٫۴۱) بوده است. بنابراین برای الگوی آمایش امور فرهنگی مساجد کشور نیاز است به ترتیب به شاخص‌های عدالت توزیعی، تعادل بخشی و جمعیت توجه شود.

(نمودار ۲- میانگین وزنی محاسبه شده برای هر یک از شاخص‌های الگوی آمایش امور فرهنگی مساجد کشور)

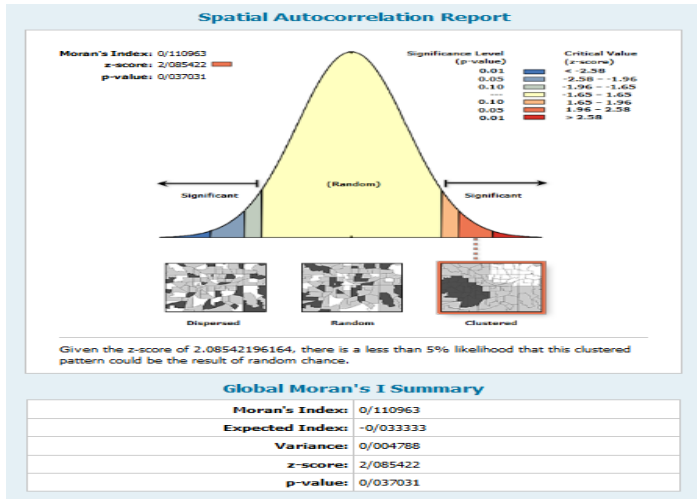
از پاسخگویان پرسیده شد: «به نظر شما کدام بعد این مؤلفه پررنگ‌تر است؟». در پاسخ به این سوال، پاسخگویان، بعد تبلیغی مسجد را بیشتر از دو بعد آموزشی و پژوهشی ارزیابی کرده‌اند. همچنین از پاسخگویان خواسته شد که به هر یک از مؤلفه‌های طراحی الگوی آمایش امور فرهنگی کشور، وزنی از ۱ تا ۵ اختصاص بدهند. بررسی وزن‌های اختصاص یافته نشان می‌دهد که حدود ۶۲ درصد پاسخگویان به مسجد، حدود ۴۱ درصد است.

نقشه وضع موجود و نرخ تعادل مساجد استان های کشور

خودهمبستگی مکانی

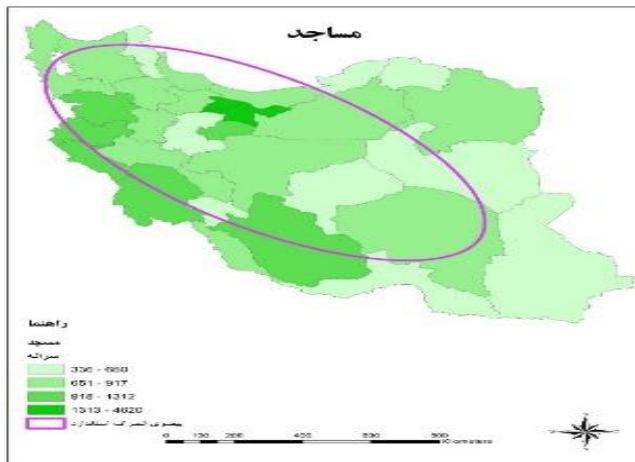
به منظور کاربرد شاخص موران برای تحلیل توزیع فضایی مساجد در کشور، ابتدا توزیع فضایی بر روی نقشه استان‌های کشور مشخص گردیده، و سپس با استفاده از متغیر تعداد مساجد در سطح استان به عنوان شاخص وزنی *wij* در نرم‌افزار ARCGIS به این شرح محاسبه گردید:

مقدار شاخص موران و *Z-Score* برای مساجد کشور محاسبه و جهت وجود میزان همبستگی فضایی و نحوه توزیع عادلانه/ ناعادلانه بهره گرفته شد. همچنین از مقدار *p-value* که بیانگر معنی‌دار بودن و یا بدون معنی‌داری این شاخص است و ضریب *Z* جهت بررسی خوشه‌ای / ناخوشه بودن این مؤلفه فرهنگی استفاده شد. شکل زیر خروجی تابع موران است که خوشه‌ای بودن مساجد را بیان می‌کند.

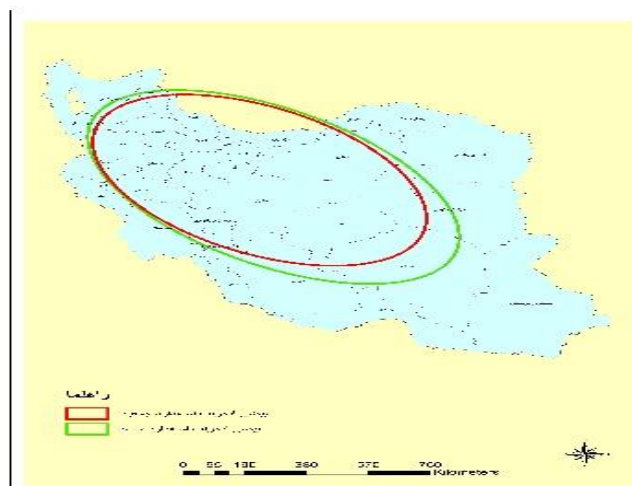

بیضی انحراف استاندارد

تحلیل بیضی انحراف استاندارد مکانی برای مساجد و همچنین جمعیت در مقایسه میزان انطباق بیضی انحراف استاندارد مسجد با جمعیت به شرح زیر محاسبه و مشخص گردید. (نقشه ۱- بیضی انحراف استاندارد مساجد کشور)

(نقشه ۲- مقایسه میزان انطباق بیضی انحراف استاندارد مسجد با جمعیت)

تحلیل وضع موجود و آمایش مکانی مساجد کشور در مقیاس استانی

در این بخش بر اساس تعداد مساجد در هر استان در سال ۱۳۹۵ و جمعیت سال ۱۳۹۵ نسبت به برآورد سرانه اقدام گردید، و سپس بر همین اساس وضعیت هر استان نسبت به سرانه میانگین مساجد بررسی گردید.

خوشه و ناخوشه^۱

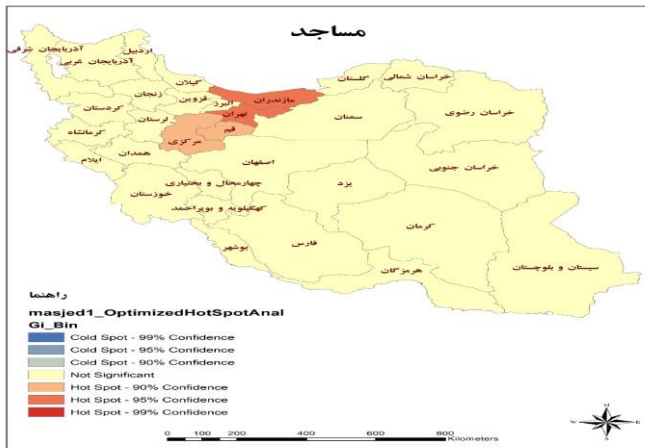
جهت بررسی استان‌های مختلف نسبت به استان‌های همجوار در چه وضعیتی قرار دارند یا به عبارت دیگر آیا پراکندگی مساجد در محلات مجاور به صورت همگون هست یا نه می‌توان این تحلیل استفاده نمود. این تحلیل نشان می‌دهد که استان‌هایی که در همسایگی یکدیگر قرار دارند نسبت به هم از نظر تعداد مسجد در چه وضعی قرار دارند. نقشه زیر نشان می‌دهد که استان‌های تهران و البرز دو استانی هستند که در مجاورت یکدیگر قرار داشته و نسبت به دیگر استان‌ها یک خوشه از high-low تشکیل داده‌اند؛ در بقیه استان‌ها هم مدل معناداری حاکم نیست و استان‌ها با یکدیگر متفاوت هستند.

لکه داغ^۲

^۱ cluster and outlier
^۲ hot spot

در این تحلیل همانند تحلیل خوشه نشان دهنده وضعیت تعداد مسجدها در استان‌های مجاور می‌باشد که بیانگر این است که کدامیک از استان‌ها علاوه بر این که خود دارای کمبود مساجد هست استان‌های اطراف آن این کمبود را دارند. در نقشه زیر مشخص است که بیشترین کمبودها در استان‌های تهران و البرز است با تشکیل لکه داغ ۹۹٪ و استان‌های قم و مرکزی از بهره‌مندی کمتری برخوردار هستند و به اصطلاح این دو استان دارای لکه داغ ۹۰ درصدی می‌باشند در استان‌های دیگر داده‌ها گسسته و پراکنده هستند و از نظر تعداد مسجدها در وضعیت خوبی قرار دارند و هیچ‌گونه خودهمبستگی در بین آنها وجود ندارد.

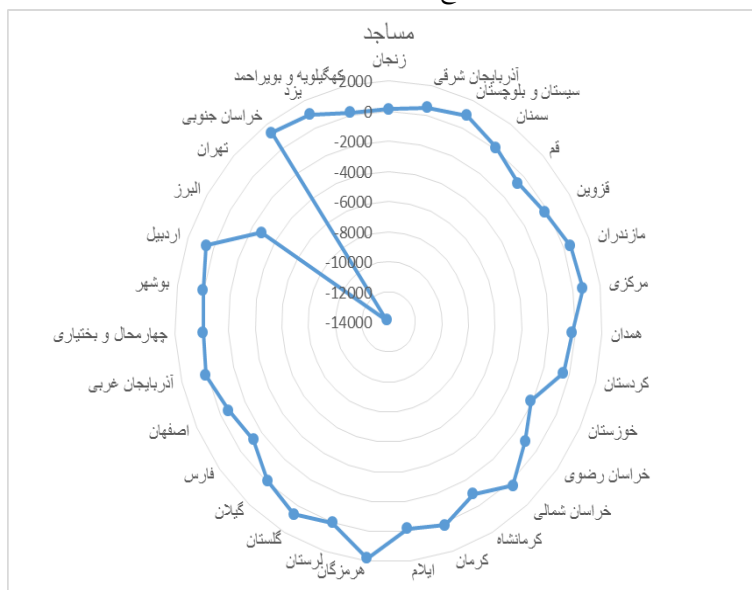
(نقشه ۳- وضعیت تعداد مسجدها در استان‌های مجاور کشور)

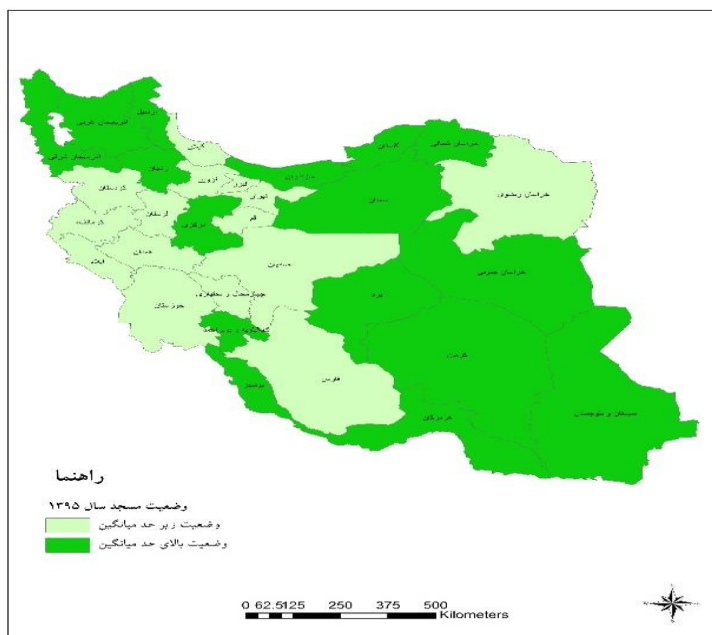
بر اساس محاسبات انجام شده میانگین سرانه مساجد برای کل ۳۱ استان کشور ۱۰۳۰ نفر می‌باشد بدین معنی که به طور میانگین به ازای هر ۱۰۳۰ نفر یک مسجد وجود دارد. اما با توجه به رشد جمعیت در استان‌های البرز و تهران در صورتی که این دو استان در محاسبه سرانه در نظر گرفته نشود به طور میانگین در کل کشور به ازای هر ۷۹۴ نفر یک مسجد وجود دارد. بر اساس محاسبه انجام شده در سال ۱۳۹۵ تعداد ۱۵ استان کشور شامل استان‌های اصفهان، چهارمحال و بختیاری، فارس، خوزستان، ایلام، همدان، کرمانشاه، کردستان، لرستان، قزوین، گیلان، خراسان رضوی، قم، البرز و تهران زیر خط میانگین سرانه مسجد کشور قرار دارند و ۱۶ استان کشور شامل آذربایجان شرقی و غربی، اردبیل، زنجان، مرکزی، مازندران، گلستان،

خراسان شمالی، خراسان جنوبی، سمنان، یزد، کرمان، هرمزگان، سیستان و بلوچستان، کهکلوویه بویر احمد و بوشهر بالای خط میانگین سرانه کشوری قرار دارند.

(نمودار ۳- توزیع مکانی مساجد بر حسب استان)

با بررسی و تحلیل آمارهای موجود میزان سرانه مسجد در هر استان بدست آمد و سپس برای بررسی میزان برخورداری هر استان نسبت به سرانه میانگین کشور سرانه هر استان از سرانه متوسط کشور کسر و میزان برخورداری هر استان مشخص گردید. به عنوان مثال در استان زنجان به ازای هر ۷۲۵ نفر یک مسجد وجود دارد که نسبت به متوسط سرانه کشوری که به ازای هر ۷۹۴ نفر یک مسجد است، وضعیت بهتری دارد و تعداد ۶۸ مسجد بالاتر از حد سرانه کشور را داراست. این بدان معناست که هنوز این استان با افزایش جمعیتی معادل ۵۳۹۹۳ نفر نیز با کمبود مسجد مواجه نخواهد بود.

(نقشه ۴- توزیع مکانی مساجد سال ۱۳۹۵ بر حسب استان)

نام استان	تعداد مسجد	وزن کلی استان	جمعیت ۱۳۹۵	میزان بهره مندی
خراسان جنوبی	۲۲۸۸	۶۳۲۰۹	۷۶۸۸۹۸	۸۲
یزد	۲۴۲۹	۷۶۳۲۹	۱۱۳۸۵۳۳	۶۷
هرمزگان	۴۰۱۷	۱۰۶۹۷۲	۱۷۷۶۴۱۵	۶۰
کهگیلویه و بویراحمد	۱۰۹۷	۳۷۶۵۹	۷۱۳۰۵۲	۵۳
اردبیل	۲۱۷۸	۶۵۸۴۰	۱۲۷۰۴۲۰	۵۲
مرکزی	۲۵۱۷	۷۱۷۰۲	۱۴۲۹۴۷۵	۵۰
گلستان	۲۹۹۳	۹۰۷۷۸	۱۸۶۸۸۱۹	۴۹
خراسان شمالی	۱۴۱۳	۴۰۹۶۷	۸۶۳۰۹۲	۴۷
سمنان	۹۹۸	۳۳۰۹۶	۷۰۲۳۶۰	۴۷
مازندران	۴۶۶۸	۱۴۷۷۶۳	۳۲۸۳۵۸۲	۴۵
سیستان و بلوچستان	۴۴۱۸	۱۱۸۶۶۲	۲۷۷۵۰۱۴	۴۳

۴۱	۳۹۰۹۶۵۲	۱۶۱۳۹۷	۵۴۵۷	آذربایجان شرقی
۴۱	۱۰۵۷۴۶۱	۴۳۰۰۶	۱۴۵۷	زنجان
۴۰	۱۱۶۳۴۰۰	۴۶۵۰۴	۱۵۲۶	بوشهر
۳۹	۲۵۳۰۶۹۶	۹۹۵۸۵	۳۰۹۱	گیلان
۳۹	۳۱۶۴۷۱۸	۱۲۲۵۸۸	۴۱۵۲	کرمان
۳۸	۹۴۷۷۶۳	۳۶۱۱۲	۱۰۹۷	چهارمحال و بختیاری
۳۸	۵۱۲۰۸۵۰	۱۹۴۰۷۸	۵۷۹۵	اصفهان
۳۷	۳۲۶۵۲۱۹	۱۲۰۳۱۳	۴۲۵۷	آذربایجان غربی
۳۶	۱۷۶۰۶۴۹	۶۳۲۸۶	۲۲۰۵	لرستان
۳۴	۵۸۰۱۵۸	۱۹۸۷۸	۵۴۷	ایلام
۳۴	۱۲۹۲۲۸۳	۴۴۲۵۲	۹۸۵	قم
۳۴	۱۷۳۸۲۳۴	۵۸۵۳۵	۱۹۵۲	همدان
۳۳	۶۴۳۴۵۰۱	۲۱۵۱۰۵	۷۰۷۷	خراسان رضوی
۳۳	۱۲۷۳۷۶۱	۴۱۸۹۸	۱۳۸۹	قزوین
۳۲	۱۶۰۳۰۱۱	۵۲۰۸۴	۱۵۴۳	کردستان
۳۲	۴۸۵۱۲۷۴	۱۵۴۵۱۱	۴۹۰۱	فارس
۲۵	۴۷۱۰۵۰۹	۱۲۰۱۰۴	۳۸۱۶	خوزستان
۲۵	۱۹۵۲۴۳۴	۴۹۵۱۱	۱۵۴۱	کرمانشاه
۱۶	۱۳۲۶۷۶۳۷	۲۱۷۲۸۹	۲۸۷۲	تهران
۱۳	۲۷۱۲۴۰۰	۳۵۵۷۰	۶۳۲	البرز

تحلیل وضع مطلوب و آمایش مکانی مساجد کشور در مقیاس استانی

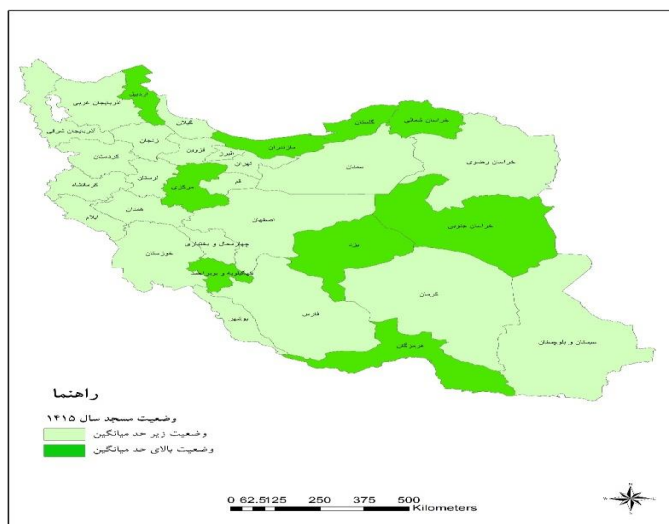
به منظور تهیه نقشه آمایش مساجد استان‌های کشور ابتدا مدل‌های پیش‌بینی برآورد جمعیت مورد بررسی قرار گرفت و بر اساس مدل پیش‌بینی مرکز آمار ایران، جمعیت سال ۱۴۱۵ انتخاب شد و سپس سرانه مسجد بر اساس جمعیت پیش‌بینی شده ۱۴۱۵ هر استان محاسبه گردید. نتایج نشان می‌دهد میانگین نفر مسجد برای سال ۱۴۱۵ بدون در نظر گرفتن

استان البرز و تهران برابر ۹۳۷ خواهد بود. به منظور حفظ شرایط وضع موجود توزیع مساجد در استان‌های کشور، سرانه هر یک از استان‌ها از سرانه میانگین سال ۱۳۹۵ کسر گردید تا وضعیت استان‌ها به لحاظ کمبود تعداد مساجد مشخص گردد. در بین استان‌های کشور دو استان البرز و تهران به دلیل تجمع جمعیت وضعیت مطلوبی ندارند به طوری که سرانه استان تهران نسبت به سرانه کشوری دارای اختلاف بسیار زیاد بوده و با وضعیت موجود برای حدود ۳,۰۳۰,۰۰۰ نفر نیاز به احداث مسجد می‌باشد. و برای استان البرز حدود ۲,۷۰۰,۰۰۰ نفر با کمبود مسجد مواجه هستند. برای این دو استان به وضعیت مطلوب یعنی سرانه کل کشور برسند نیاز هست برای استان تهران حدود ۳۸۲۶ مسجد و برای استان البرز حدود ۳۴۹۸ مسجد دیگر ساخته شود.

نام استان	تعداد مسجد	سرانه ۱۳۹۵	وضعیت ۱۳۹۵	کمبود ۱۳۹۵	سرانه ۱۴۱۵	وضعیت ۱۴۱۵	کمبود ۱۴۱۵
زنجان	1457	726	125	0	839	-82	82
آذربایجان شرقی	5457	716	535	0	807	-89	89
سیستان و بلوچستان	4418	628	925	0	949	-859	859
سمنان	998	704	114	0	989	-244	244
قم	985	1312	-642	642	1769	-1208	1208
قزوین	1389	917	-214	214	1084	-506	506
مازندران	4668	703	534	0	781	81	0
مرکزی	2517	568	718	0	623	543	0
همدان	1952	890	-236	236	930	-333	333
کردستان	1543	1039	-475	475	1207	-801	801
خوزستان	3816	1234	-2114	2114	1422	-3015	3015
خراسان رضوی	7077	909	-1023	1023	1164	-3292	3292
خراسان شمالی	1413	611	326	0	658	242	0
کرمانشاه	1541	1267	-917	917	1321	-1022	1022
کرمان	4152	762	168	0	934	-729	729
ایلام	547	1061	-183	183	1157	-250	250
هرمزگان	4017	442	1781	0	632	823	0

لرستان	2205	798	-11	11	820	-72	72
گلستان	2993	624	640	0	753	156	0
گیلان	3091	819	-95	95	842	-187	187
فارس	4901	990	-1206	1206	1113	-1965	1965
اصفهان	5795	884	-651	651	1008	-1557	1557
آذربایجان غربی	4257	767	147	0	917	-658	658
چهارمحال و بختیاری	1097	864	-96	96	982	-259	259
بوشهر	1526	762	61	0	997	-389	389
اردبیل	2178	583	579	0	620	479	0
البرز	632	4292	-2783	2783	5631	-3848	3848
تهران	2872	4620	-13830	13830	5521	-17087	17087
خراسان جنوبی	2288	336	1320	0	437	1030	0
یزد	2429	469	996	0	646	454	0
کهگیلویه و بویراحمد	1097	650	199	0	789	8	0
جمع	85308	794		24477			38451

نتایج نشان می‌دهد در سال هدف یعنی سال ۱۴۱۵ تعداد ۲۲ استان شامل استان‌های قزوین، زنجان، سمنان، بوشهر آذربایجان شرقی و غربی، بوشهر، اصفهان، چهارمحال و بختیاری، فارس، خوزستان، ایلام، همدان، کرمانشاه، کردستان، لرستان، قزوین، گیلان، خراسان رضوی، قم، البرز و تهران با کمبود مسجد مواجه خواهند بود همچنین بر اساس این نتایج استان تهران با بیشترین کمبود مسجد و استان آذربایجان شرقی کمترین نیاز به مسجد را خواهد داشت. در خصوص استان‌های برخوردار از واحد فرهنگی مسجد، در صورت حفظ شرایط موجود و عدم ساخت مسجد جدید با مشکل مواجه نخواهند بود. به عنوان مثال استان خراسان جنوبی در سال ۱۴۱۵ با ظرفیت سرانه میانگین ۷۹۴ نفر به ازای هر مسجد، هنوز برای ۱,۱۶۰,۰۰۰ نفر دیگر مسجد وجود دارد.

(نقشه ۵- آمایش توزیع مکانی مساجد سال ۱۴۱۵ بر حسب استان)

به طور کلی در سال ۱۳۹۵ جهت رسیدن به نرخ میانگین مساجد کشوری برای کل استان‌های کشور نیاز به احداث ۲۴۴۷۷ مسجد می‌باشد. که عمده این نیاز، مربوط به استان‌های البرز و تهران می‌باشد. همچنین در سال هدف ۱۴۱۵ با توجه به جمعیت برآوردی برای حفظ سرانه موجود نیاز به احداث ۳۸۴۵۱ مسجد دیگر خواهد بود.

نتیجه‌گیری

با استفاده از تحلیل فضایی (مکانی)، میزان همبستگی یا عدم همبستگی فضایی مساجد در سطح استان‌ها مورد ارزیابی قرار گرفت که این ارزیابی بیانگر توزیع عادلانه یا ناعادلانه در کشور می‌باشد

میزان پراکندگی و میزان خودهمبستگی به وضوح مورد ارزیابی قرار گرفت، و سرانه دسترسی مورد ارزیابی به تفکیک استان‌ها مشخص گردیده است. با بررسی و تحلیل آمارهای موجود میزان سرانه در هر استان بدست آمد و سپس برای بررسی میزان برخورداری هر استان نسبت به سرانه میانگین کشور سرانه هر استان از سرانه متوسط کشور کسر و میزان برخورداری هر استان از مساجد مشخص گردید. نتایج نهایی به دست آمده از تحلیل‌های شاخص موران، بیضی انحراف استاندارد، خوشه و ناخوشه و لکه داغ برای مساجد به شرح ذیل می‌باشد:

مقدار شاخص موران برای مساجد کشور برابر $0/11$ و مقدار $Z\text{-Score}=2/08$ می‌باشد. بنابراین چون موران محاسبه شده بین صفر و یک و به صفر نزدیک است؛ بررسی‌ها نشان از ناهمبستگی فضایی مساجد در سطح استان‌های کشور دارد، و بیانگر توزیع ناعادلانه مساجد در کشور است. پراکندگی این واحد فرهنگی از مدل معناداری پیروی نمی‌کند و تمام استان‌ها با یکدیگر متفاوت هستند. استان‌های تهران و البرز دو استانی هستند که در مجاورت یکدیگر قرار داشته و نسبت به دیگر استان‌ها بیشترین کمبود مساجد را دارند. استان‌های قم و مرکزی نیز به تناسب از بهره‌مندی کمتری برخوردار هستند، و در استان‌های دیگر داده‌ها گسسته و پراکنده است؛ و از نظر تعداد مسجد در وضعیت خوبی قرار دارند و هیچ‌گونه خودهمبستگی در بین آن‌ها وجود ندارد.

در سال ۱۴۱۵ تعداد ۲۲ استان شامل استان‌های قزوین، زنجان، سمنان، بوشهر، آذربایجان شرقی و غربی، اصفهان، چهارمحال و بختیاری، فارس، خوزستان، ایلام، همدان، کرمانشاه، کردستان، لرستان، گیلان، خراسان رضوی، قم، البرز و تهران با کمبود مسجد مواجه خواهند بود همچنین بر اساس این نتایج استان تهران با بیشترین کمبود مسجد و استان آذربایجان شرقی کمترین نیاز به مسجد را خواهند داشت. در خصوص استان‌های برخوردار از واحد فرهنگی مسجد، در صورت حفظ شرایط موجود و عدم ساخت مسجد جدید با مشکل مواجه نخواهند بود. شایان ذکر است در سال ۱۳۹۵ جهت رسیدن به نرخ میانگین مساجد کشوری برای کل استان‌های کشور نیاز به احداث ۲۴۴۷۷ مسجد بوده است، و عمده این نیاز مربوط به استان‌های البرز و تهران می‌باشد. همچنین در سال هدف ۱۴۱۵ با توجه به جمعیت برآوردی برای حفظ سرانه موجود نیاز به احداث ۳۸۴۵۱ مسجد دیگر در سطح استان‌های کشور خواهد بود.

پیشنهادها

- پیشنهاد می‌گردد ضمن اهمیت دادن به این قبیل پژوهش‌ها برای سایر مولفه‌های فرهنگی در کشور انجام شده و در اختیار متولیان امر برای بهره‌برداری قرار گیرد.
- با برنامه‌ریزی و بودجه‌ریزی لازم از این پژوهش‌ها برای حل مشکلات واحدهای فرهنگی کشور استفاده گردد.

- ضمن استقبال از این قبیل پژوهش‌های کاربردی از پژوهشگران این عرصه نیز حمایت گردد.

منابع و مآخذ

- ابراهیم‌زاده، عیسی (۱۳۹۳). آمایش سرزمین و نقش آن در تبیین الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت. تهران: نشر الگوی پیشرفت (وابسته به مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت).
- ابراهیمی، آرام (۱۳۹۸). نمایه‌سازی تحقیقات و فعالیت‌های علمی صورت گرفته در حوزه آمایش فرهنگی. تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی.
- احمدزاده، سیدمصطفی (۱۳۹۵). شاخص‌های کیفی عدالت از دیدگاه قرآن کریم، فصلنامه پژوهش‌های قرآنی، سال بیست‌ویکم شماره ۴.
- احمدی شاپورآبادی، محمدعلی (۱۳۸۶). درآمدی بر وضعیت سرمایه اجتماعی در استان قم، ارایه شده در ششمین گارگاه آموزشی و پژوهشی آمایش سرزمین (تحلیل فرهنگی). یزد: سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور.
- احمدی شاپورآبادی، محمدعلی (۱۳۸۸). نگرشی بر آمایش فرهنگی سرزمین و جایگاه آن در برنامه‌ریزی توسعه فرهنگی، فصلنامه راهبرد یاس، شماره ۱۷.
- احمدی فروشانی، سیدمنصور، محمودی، سیدمحمد (۱۳۸۹). جایگاه فرمانداری زمین در آمایش سرزمین، مجله آمایش سرزمین، سال دوم، شماره دوم، بهار و تابستان.
- ادگار، اندرو (۱۳۸۸). مفاهیم کلیدی در نظریه فرهنگی، ناصرالدین علی تقویان، تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی، چاپ اول.
- ارباب، پارسا (۱۳۸۹). بررسی نظام برنامه ریزی فضایی در فدراسیون روسیه، دوفصلنامه آمایش سرزمین، سال دوم، شماره ۳.
- برنامه چهارم توسعه (۱۳۸۵). سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور.
- توفیق، فیروز (۱۳۸۵). برنامه‌ریزی در ایران و چشم انداز آینده آن، موسسه آموزش و پژوهش در مدیریت و برنامه‌ریزی.

- چشم انداز بیست ساله جمهوری اسلامی ایران (۱۳۸۴). مجمع تشخیص مصلحت نظام.
- حسنی سوخته‌سرایبی، مختار (۱۳۹۸). ترسیم نقشه آمایش فرهنگی کشور، گامی برای اجرایی شدن نقشه مهندسی، سایت شورای عالی انقلاب فرهنگی.
- سازمان برنامه و بودجه کشور (۱۳۹۹). مطالعات سند ملی آمایش سرزمین، گزارش تلفیق.
- سازمان برنامه و بودجه (۱۴۰۰). سند آمایش سرزمین، جلد اول، بخش پیشگفتار.
- شورای عالی انقلاب فرهنگی (۱۳۹۰). نظام نامه ساماندهی دستگاه‌های فرهنگی کشور، کارگروه مدیریت کلان دستگاه‌های فرهنگی.
- شیرازی نژاد، امیررضا، صالحی، هما، تاج، شهره (۱۳۹۶). نقش آمایش فرهنگی در توسعه گردشگری ایران بر اساس الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت، تهران: دانشگاه آزاد اسلامی تهران مرکز.
- عندلیب، علیرضا (۱۳۸۰). نظریه پایه و اصول آمایش مناطق مرزی جمهوری اسلامی ایران، تهران: چاپ اول، دوره عالی جنگ دانشکده فرماندهی و ستاد سپاه پاسداران.
- قطبی جشقانی، محمد (۱۳۹۷). آمایش سرزمینی استان اصفهان همراه با چشم‌انداز توسعه فرهنگی استان، اصفهان: نشر دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه.
- گروه مهندسی مشاور ستیران (۱۳۵۶). مطالعه استراتژی درازمدت طرح آمایش سرزمین، سازمان برنامه و بودجه، مرکز برنامه‌ریزی آمایش سرزمین.
- لشگری تفرشی، احسان، احمدی، سیدعباس (۱۳۹۵). کتاب اصول و مبانی جغرافیای فرهنگی با تأکید بر جغرافیای فرهنگی ایران، تهران: نشر سازمان سمت.
- مرکز ملی آمایش سرزمین (۱۳۸۵). راهنمای انجام مطالعات برنامه آمایش استان، تهران: بی‌جا.
- ناظمی اردکانی، مهدی (۱۳۹۳). اطلس آمایش مساجد تهران بزرگ، تهران: کارگروه مدیریت کلان دستگاه‌های فرهنگی شورای عالی انقلاب فرهنگی.